

Verzekeren, technische solidariteit en morele solidariteit

Kiezen tussen de-solidarisatie en reddingsoperatie

Ton de Bruin en Edgar Karssing¹

1. Inleiding

‘Verzekeraars maken mogelijk. Dat betekent dat wij ervoor zorgen dat klanten, en daarmee de samenleving, verder komen. Wij brengen risico’s van onze klanten terug tot een voor hen acceptabel niveau. Dat geeft mensen het vertrouwen nieuwe stappen te zetten in het leven. Wij organiseren solidariteit en maken risico’s beheersbaar’. Aldus de Gedragscode Verzekeraars. Verzekeraars organiseren solidariteit.

Solidariteit wordt vaak geassocieerd met begrippen als verbondenheid en saamhorigheid. Je helpt elkaar zonder dat er onmiddellijk een tegenprestatie tegenover staat. Je doet het voor elkaar en met elkaar. En een bijdrage voelt niet als een offer maar als een investering in het collectief.

¹ Deze paper is een initiatief van het Verbond van Verzekeraars, het Koninklijk Actuarieel Genootschap en Nyenrode Business Universiteit. Ton de Bruin was bij aanvang van het project werkzaam bij het Verbond, Edgar Karssing is verbonden aan Nyenrode. Mede-initiatiefnemers waren Leo de Boer en Jos Schaffers (Verbond) en Jeroen Breen en Corné van Iersel (AG). De auteurs danken hen voor het meedenken gedurende het gehele proces. Onderdeel van dit proces was een workshop op 28 augustus 2016, waarbij de tussentijdse bevindingen zijn besproken. De auteurs danken alle aanwezigen voor hun bruikbare input. Ook dank aan Henk Vlessert voor zijn scherpe commentaar op verschillende versies van deze paper.

Eigenbelang

Maar wie verzekert zich omwille van de solidariteit? Dat iemand zich verzekert, is toch geheel vanuit zijn eigenbelang te begrijpen? Hij wil zijn eigen risico's beheersbaar maken. Waarom zou hij omwille van het geluk en welzijn van anderen premie betalen? Anderen die hij helemaal niet kent. Als je iemand wilt helpen, dan kies je toch graag zelf het 'goede doel'. Maar toch ... door zich te verzekeren, door een premie te betalen, draag je bij aan de solidariteit in Nederland. Een onbedoeld, maar positief neveneffect.

Kanssolidariteit

De solidariteit die we hier beschrijven, speelt zich af tussen degenen die geluk en pech hebben (kanssolidariteit). Het gaat om onheil waar niemand iets aan had kunnen doen en is een manier om risico's collectief te maken, waarbij een ieder bijdraagt naar rato van het risico dat hij inbrengt. Deels is hier ook sprake van subsidiërende solidariteit waarbij overdrachten *ex ante* plaatsvinden (dus vóór het intreden van het risico) van degenen die meer betalen dan de premie die hoort bij hun risicoprofiel naar degenen die minder betalen dan overeenkomt met hun risico. Een vorm van solidariteit die onvermijdelijk lijkt, zolang je *ex ante* de risicoprofielen niet *volledig* kunt inschatten.

Betere data

Solidariteit. Onbedoeld, maar positief, en vaak voetstoots geaccepteerd. Maar tijden veranderen. Door meer beschikbare en betere data zijn risicoprofielen *ex ante* steeds beter te berekenen. Dat is fijn voor de verzekeraar. Die kan dan beter differentiëren. En dat is fijn voor de verzekerde die door gezond en veilig gedrag zijn eigen risico's beperkt, omdat hij dan niet ongevraagd en ongewild meebetaalt aan vermijdbare risico's van derden.

Maar het kind van de rekening lijkt volgens criticasters ... de solidariteit. Wordt de bereidheid kleiner om ongevraagd en ongewild mee te betalen aan vermijdbare risico's van derden? Mensen gaan nadenken met wie en in welke mate ze solidair willen zijn en maken daarin verschillende keuzes. Zal dit als onbedoeld maar negatief neveneffect ten koste gaan van de solidariteit? Gaat de solidariteit aan een paradox ten onder: hoe meer we weten over de manier waarop we met anderen solidair zijn, hoe minder we hiertoe bereid zijn.

Meer inzicht

Verzekeraars maken mogelijk. Door Big Data en data analytics-toepassingen krijgen verzekeraars steeds meer inzicht in risicoprofielen. Hierdoor kunnen steeds meer subcategorieën worden onderscheiden. Komt hiermee de solidariteit onder druk te staan? Welke verzekeraar durft af te wijken van de statistieken? Staan er straks klanten langs de zijlijn? Of zijn de goede risico's straks terecht beter af dan nu en was solidariteit alleen maar een slecht excuus om onvoorzichtig te zijn en risico te nemen?

Meer grip

Het Verbond van Verzekeraars en het Koninklijk Actuarieel Genootschap willen beter grip krijgen op het begrip solidariteit. Het is belangrijk om het over deze vragen te hebben en de dialoog met alle belanghebbenden aan te gaan. In deze notitie geven we een eerste aanzet tot het karakteriseren van

solidariteit. Met karakteriseren bedoelen we dat we zo goed mogelijk proberen te verwoorden welke betekenissen en functies solidariteit heeft in relatie tot verzekeren en wat hiervan de relevantie is. Het begrip solidariteit wordt gemakkelijk gebruikt, maar al snel ontstaan allerlei vormen van spraakverwarring doordat verschillende betekenissen onvoldoende worden onderscheiden.² In deze notitie onderzoeken we de solidariteitsparadox. Is hier werkelijk sprake van een paradox? Hoe moeten we dat dan begrijpen? En wat raken we precies kwijt? Over wat voor soort solidariteit hebben we het eigenlijk? Vaak wordt solidariteit geassocieerd met 'dat mensen iets voor elkaar over hebben op basis van een gevoel van verbondenheid'. We zullen dat **morele solidariteit** noemen. Belangrijkste element in de definitie is het *motief*: verbondenheid. Dat is niet per se de solidariteit die wordt bedoeld bij verzekeren. Deze vorm van solidariteit zullen we **technische solidariteit** noemen en kijkt primair naar het *resultaat*. Dat mensen door verzekeren solidair zijn is vaak onbewust en onbedoeld.

Paradox

Vervolgens zullen met behulp van deze twee definities van solidariteit de solidariteitsparadox ontrafelen. Dat roept echter een belangrijke vraag op: de-solidarisatie of reddingsoperatie? Is het beter om te stoppen met in verzekeren de rol van solidariteit te benadrukken omdat dit slechts leidt tot spraakverwarring? Of is er een reddingsoperatie nodig, om de solidariteit te revitaliseren voordat deze door gebrek aan onderhoud ten onder gaat? Wij zullen op deze vraag geen antwoord geven, maar wel de bouwstenen aanreiken voor ieders eigen positiebepaling.

2. Technische solidariteit en morele solidariteit

Morele solidariteit is een gevoel van verbondenheid hebben en tonen, waarbij je anderen helpt zonder dat daar onmiddellijk een tegenprestatie van die ander tegenover staat. Technische solidariteit is een onbedoeld maar positief neveneffect van primair 'op zichzelf gericht' gedrag. De aandacht wordt met de twee definities op verschillende aspecten gericht. Technische solidariteit verwijst vooral naar het resultaat, morele solidariteit naar het motief. In de praktijk kunnen ze heel goed samen opgaan. Maar dat hoeft dus niet.

Resultaten

Volgens sommige auteurs is het ook een goed idee om bij solidariteit met name naar resultaten te kijken en niet naar motivatie – of er een 'gevoel van verbondenheid' bestaat is dan niet relevant. We kunnen dan de discussie richten op technische solidariteit, zonder ons te bekommeren om morele solidariteit. Bepalend is dat er sprake is van gedrag dat ten goede komt aan anderen zonder dat er direct sprake is van een tegenprestatie. Solidair gedrag is daarmee te onderscheiden van 'een zuivere

² Echter, zoals de filosoof J. Bransen ((2010), *Word zelf filosoof*, Diemen: Veen: 21) stelt, hier ligt wel een belangrijke uitdaging: 'Geduldig en standvastig werken aan de taal; schaven, beitel en hakken aan de woorden zodat ze ons precies toestaan de dingen te zeggen die we willen zeggen en zo de dingen te doen die we willen doen – er lijkt geen tijd en belangstelling meer voor te zijn. En toch, als we die tijd er niet voor nemen en de vaardigheden niet ontwikkelen die we nodig hebben om grondig te reflecteren op de wijze waarop we aan onze meningen komen, dan zullen we zelfs ons eigen meningen helemaal niet kunnen begrijpen. Dan zeggen we maar wat'.

markttransactie, waarbij de een iets doet in ruil voor een directe tegenprestatie van de ander'.³ De motieven voor solidair gedrag kunnen dan lopen van altruïsme tot (welbegrepen) eigenbelang, waarbij natuurlijk sprake kan zijn van 'mixed motives'. Door resultaten en motieven uit elkaar te trekken kan bijvoorbeeld inzichtelijk worden gemaakt dat motieven door de tijd veranderen terwijl wellicht het resultaat hetzelfde blijft. 'Uit onderzoek naar de motieven voor deelname aan vrijwilligerswerk blijkt bijvoorbeeld dat mensen vroeger meer werden gedreven door het voorbeeld van hun ouders, door gevoelens van morele(religieuze)plicht of simpelweg doordat men gevraagd werd, terwijl vrijwilligerswerk tegenwoordig meer een eigen keuze is die wordt ingegeven door overwegingen van persoonlijke ontplooiing en een zinvolle tijdsbesteding. De motieven verschuiven, maar dit hoeft niet minder solidair gedrag te betekenen'.⁴

We leggen beide vormen van solidariteit uit. We beginnen met de morele solidariteit.

2.1 Morele solidariteit

Wie op zoek gaat naar definities van solidariteit ziet dat vooral de morele solidariteit wordt benoemd:

- Solidariteit is een gevoel van saamhorigheid hebben en tonen. Het is een positieve eigenschap om je vrienden niet in de steek te laten of om iemand die in nood zit, te helpen.⁵
- Solidariteit betekent dat de leden van een groep een gemeenschappelijk belang onderschrijven, ten gunste van de groepsleden, maar soms ten koste van zichzelf.⁶
- Bij solidariteit vinden (inkomens)overdrachten plaats van de ene naar de andere groep, die op de zekerheid van het bestaan zijn gericht.⁷
- Solidair gedrag is iedere vorm van gedrag die bewust aan anderen ten goede komt, zonder dat hier onmiddellijk een tegenprestatie van de ander tegenover staat.⁸

Samengevat kun je stellen dat morele solidariteit betekent dat je vanuit een gevoel van saamhorigheid en verbondenheid elkaar helpt zonder dat hier onmiddellijk een tegenprestatie tegenover staat. Je doet het voor elkaar en met elkaar. En een bijdrage voelt niet als een offer maar als een investering in anderen, in het collectief. Morele solidariteit is daarmee een wij-waarde. Een wij-waarde is te onderscheiden van ik-waarden en jij-waarden. Mensen hebben waarden en worden gemotiveerd door deze waarden: ze doen iets om hun waarden te realiseren. Iemand die hecht aan de waarde rijkdom wil veel geld verdienen. Iemand die hecht aan de waarde sociale rechtvaardigheid bekommert zich om de armen in de samenleving. Dus hoewel het altijd *mijn* waarden zijn, kunnen deze waarden meer gericht zijn op eigen wensen, behoeftes en belangen (ik-waarden) of meer op de wensen, behoeftes en belangen van anderen (jij-waarden). De meeste algemene morele verplichtingen laten zich uitdrukken in jij-waarden: gij zult uw medemens goed behandelen. De egoïst kent alleen ik-waarden,

3 P. de Beer (2005), 'Hoe solidair is de Nederlander nog?', In E. de Jong en M. Buijsen (red.), *Solidariteit onder druk? Over de grens tussen individuele en collectieve verantwoordelijkheid*. <http://www.thijmgenootschap.nl/sites/thijmgenootschap.nl/files/artikelen/t93-1-3-paul-de-beer-hoe-solidair-is-de-nederlander-nog.pdf>: 55.

4 P. de Beer (ibid.): 73.

5 <http://www.vrij spreker.nl/wp/lezersservice/woordenlijst/#S>

6 [https://nl.wikipedia.org/wiki/Solidariteit_\(begrip\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Solidariteit_(begrip))

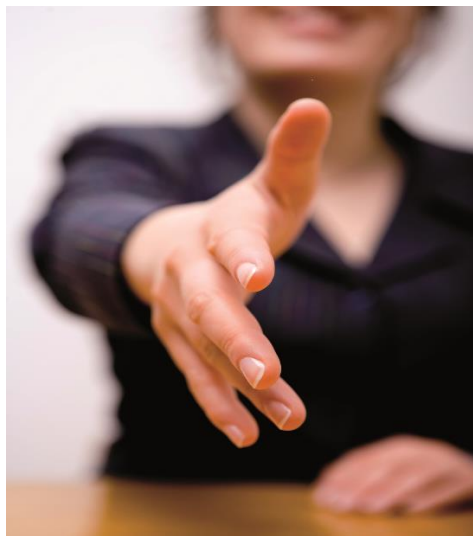
7 K. Goudswaard (2005), 'Grenzen aan solidariteit', <http://media.leidenuniv.nl/legacy/kpg-2005-04.pdf>

8 P. de Beer (ibid.).

de altruïst kent alleen jij-waarden. En de meeste mensen zullen daartussen inzitten, ze willen zowel ik-waarden als jij-waarden realiseren. De wij-waarden hebben betrekking op ons samen, op onze specifieke relatie. Ze ontstaan door en bestaan omwille van die relatie. Wij-waarden geven een antwoord op de vraag: hoe kan ik op een positieve manier bijdragen aan onze relatie? Met wij-waarden geven we uitdrukking aan onze verbondenheid.⁹ En daarom zijn ze geen offer, maar een investering. In elkaar. Het belang van solidariteit is dat het bijdraagt aan een betere samenleving. 'Men voelt zich ingebed en weet dat men in slechte tijden op de naaste kan rekenen. Dat geeft veiligheid en zekerheid, van waaruit het gemakkelijker wordt de vrijheid te beleven en de mogelijkheden te verwezenlijken die het leven ons biedt; anders gezegd: zelfontplooiing'.¹⁰

Eenzijdig of tweezijdig

Tot slot, we kunnen onderscheid maken tussen eenzijdige en tweezijdige solidariteit. Dan zien we dat solidariteit in verzekeren een vorm is van tweezijdige solidariteit. 'Eenzijdige solidariteit houdt in dat men iets voor een ander doet, zonder dat men verwacht dat de ander daar ooit iets voor terug doet of dat men er zelf beter van wordt. Tweezijdige solidariteit is gebaseerd op welbegrepen eigenbelang. Iemand is solidair met een ander in de verwachting dat de ander solidair is met hem'.¹¹ Overigens, de verwachting dat de ander solidair is kan zowel direct als indirect zijn: je verwacht van degene met wie je solidair bent dat deze zo nodig iets terug doet (direct) of dat de groep met jou solidair is (indirect): 'In moderne industriële samenlevingen is vaak sprake van veralgemeende in plaats van tot gever en ontvanger beperkte wederkerigheid. De tegengift moet wel worden gegeven, maar niet noodzakelijk aan de persoon die gaf. Het zijn het wederkerigheidsstelsel en de eraan ten grondslag liggende morele reciprociteitsbeginselen die niet alleen het fundament vormen van de duurzame netwerken van sociale bindingen in samenlevingen, maar ook solidariteit genereren'.¹²

⁹ Zie voor een uitgebreide bespreking van wij-waarden: E. Karssing (2016), 'Vriendschap. Over betekenisvolle relaties met klanten', in: N. Boonstra e.a. (red.), *Jaarboek Compliance 2017*, Capelle aan den IJssel: NCI.

¹⁰ J. Tinbergen en J. Berkouwer (1994), *De toekomst van het Democratisch Socialisme*, Rotterdam: Barjeste, Meeuwes & Co.: 15.

¹¹ P. de Beer (ibid.): 57.

¹² W. Arts (2009): 'Ten geleide: solidariteit onder spanning', 13. http://www.khmv.nl/uploads/files/jbc_2009_verslag.pdf

De Beer onderscheidt op basis van de laatste twee dimensies vier vormen van solidariteit.¹³

	Eenzijdig	Tweezijdig
Vrijwillig	Zorg voor kinderen Vrijwilligerswerk Giften aan goede doelen Bloeddonatie Orgaandonatie	Particuliere verzekeringen
Verplicht	Sociale voorzieningen Ontwikkelingshulp Asielverlening	Werknemersverzekeringen

2.2 Technische solidariteit

In de wereld van verzekeringen is solidariteit de mate waarin risico's gedeeld worden met andere deelnemers of begunstigden. Er zijn verschillende soorten solidariteit te onderscheiden:

- *Kanssolidariteit* is de solidariteit tussen degenen die geluk en pech hebben, ofwel de ongevallen waar niemand iets aan had kunnen doen (het noodlot).
- *Subsidiërende solidariteit* waarbij overdrachten *ex ante* plaatsvinden (dus vóór het intreden van het risico) van degenen die meer betalen dan de premie die hoort bij hun risicoprofiel naar degenen die minder betalen dan overeenkomt met hun risico. Er zijn weer twee vormen te onderscheiden:
 - Mensen met lage risico's dragen mede de lasten van mensen met hoge risico's.
 - De premie (of financiële bijdrage in een andere vorm) is afhankelijk van de hoogte van het inkomen.¹⁴ Een voorbeeld is de volksverzekering.

Solidariteit verzekeren

In verzekeren zien we dan allerlei verschillende manieren waarop verzekerden met elkaar solidair zijn:

- Van laagopgeleiden naar hoogopgeleiden in pensioenverzekeringen (hoogopgeleiden leven langer)
- Van gezond naar niet-gezonder bij ziektekostenverzekeringen (basispakket)
- Van vrouwen die bewust kiezen voor een kinderloos bestaan naar zwangere vrouwen bij ziektekostenverzekeringen
- Van mensen met een bewust gezonde levensstijl naar mensen met een bewust minder gezonde levensstijl
- Van bestuurders die geen gebruik maken van social media tijdens deelname aan het verkeer naar bestuurders die dat wel doen
- Van mensen die preventieve maatregelen nemen ter voorkoming van schade (denk aan rookmelders) naar mensen die dat niet doen

¹³ P. de Beer (ibid.): 57.

¹⁴ K. Goudswaard (ibid.): 2. Vgl. AG (1997), *Solidariteit verzekerd. Inzicht in solidariteit bij levensverzekeringen*, Actuariële Genootschap.

- Van mensen die er een 'sportieve rijstijl' op na houden naar mensen die bewust defensief rijden.¹⁵

Onbedoeld, maar positief

Er is hier sprake van solidariteit als onbedoeld, maar positief neveneffect van op zichzelf gericht gedrag. 'Het nemen van een brandverzekering is geheel vanuit eigenbelang te begrijpen, maar het heeft een merkwaardig gevolg, schrijft Liederkerke. Het zorgt er namelijk voor dat "er een inkomensoverdracht ontstaat van de vele gelukkigen die nooit met brand geconfronteerd werden, naar de kleine fractie ongelukkigen die hun huis in vlammen zagen opgaan. Het verzekeringsprincipe produceert solidariteit als niet-bedoeld neveneffect van vrij afgesloten contracten".¹⁶ Of, anders gesteld: men kan 'premiebetaling voor een verzekering als een vorm van solidariteit beschouwen. Voor veel mensen geldt immers dat zij meer voor een verzekering betalen dan zij er ooit voor terugkrijgen'.¹⁷ Al krijgen ze er wel de zekerheid voor terug dat hun risico's gedekt zijn indien hen narigheid overkomt.

Resultaat voorop

Samengevat, we maken onderscheid tussen technische solidariteit en morele solidariteit. In verzekeren staat de technische solidariteit voorop: solidariteit is de mate waarin risico's gedeeld worden met andere deelnemers of begunstigen. Het gaat om het resultaat. Technische solidariteit is een onbedoeld maar positief neveneffect van op zichzelf gericht gedrag. Morele solidariteit betekent dat je vanuit een gevoel van verbondenheid elkaar helpt zonder dat hier onmiddellijk een tegenprestatie tegenover staat. Je doet het voor elkaar en met elkaar.

3. De paradox ontrafeld

In de NRC van 2 januari 2016 thematiseert Bas Heijne het gebrek aan verbondenheid in onze huidige samenleving.¹⁸ Als voorbeeld neemt hij het zwembad dat uit het dorpje Zwanenburg is verdwenen. De politiek ziet het probleem niet: 'Mensen hadden toch een auto? Als je wilde zwemmen dan reed je toch naar een dorp ergens verderop, waar er wel een was?'. Maar dat doet geen recht aan het dieperliggende verlies van het zwembad voor het dorp: 'het geld ervoor was ergens in de jaren zestig grotendeels door de inwoners zelf bij elkaar gelegd. Het zwembad hoorde bij het dorp, het was deel van zijn trots en identiteit geweest'. Heijne concludeert: 'Een gemeenschap, of het nu een lokale, een nationale of een internationale gemeenschap is, kan niet zonder een gevoel van verbondenheid'. En hij citeert de Amerikaanse filosoof Matthew Crawford: 'Wanneer mensen dat gevoel van onderlinge verbondenheid met anderen niet langer werkelijk voelen, schrijft hij „begint ieder van ons zichzelf te zien als de vertegenwoordiger van iets algemeen. We brengen dit 'vertegenwoordiger zijn' mee in onze ontmoetingen met anderen. Dit vervlakt onze relaties en maakt ze abstracter.'"

¹⁵ Met dank aan Jeroen Breen en Corné van Iersel.

¹⁶ T. Timmer, I. Elias, L. Kool & R. van Est (2015), *Berekende risico's. Verzekeren in de datagedreven samenleving*, Den Haag: Rathenau Instituut: 15.

¹⁷ P. de Beer (ibid.): 65.

¹⁸ B. Heijne (2016), 'Niet langer verbonden', *NRC*, 2 januari.

In de inleiding is de solidariteitsparadox geïntroduceerd: hoe meer we weten over de manier waarop we met anderen solidair zijn, hoe minder we hiertoe bereid zijn. Wat wordt daar precies mee bedoeld, wat is er aan de hand en is dat erg?

Ik of wij?

Solidariteit is in verzekeren in de eerste plaats een resultaat-begrip. We hebben dit technische solidariteit genoemd. Dit is een min of meer impliciete vorm van solidariteit. Solidariteit is dan een onbedoeld, maar positief neveneffect van op zichzelf gericht gedrag. Voor deze vorm van solidariteit volstaat dat deze het resultaat is van gedrag dat op ik-waarden is gebaseerd. Morele solidariteit geeft uitdrukking aan wij-waarden, aan een gevoel van verbondenheid. Daarmee is dit, in de woorden van De Beus, een vorm van warme solidariteit. Hij maakt onderscheid tussen warme en koude solidariteit.¹⁹ Koude solidariteit is vaak administratief en impliciet, deels democratisch afgedwongen (bijv. pensioenen). Warme solidariteit is gebaseerd op verbondenheid, saamhorigheid, betrokkenheid, compassie en zorgzaamheid. Dat zijn wij-waarden. Denk aan het zwembad van Heijne. Vaak is hier sprake van een vorm van expliciete groepssolidariteit. Naarmate solidariteit meer administratief wordt geregeld en verzekeren slechts op hun eigen belang worden aangesproken wordt deze vaak ook impliciet en daardoor kouder. Volgens De Beus vormt de warme solidariteit de grondslag voor de koude solidariteit – als in de organisatie van solidariteit daar geen rekening mee wordt gehouden, als solidariteit niet warm wordt gehouden, dan verliezen volgens hem de verschillende vormen van koude solidariteit hun legitimiteit. Met andere woorden, voor technische solidariteit volstaan ik-waarden, maar deze zou ook kunnen worden gevoed door wij-waarden. Op die manier zou morele solidariteit de technische solidariteit legitimeren.

Warm of koud?

De technische solidariteit is vrij koud, juist de morele solidariteit is warm. De kilte van de technische solidariteit was geen probleem ... omdat deze impliciet en onbedoeld was. Men was solidair in onwetendheid. Alleen ... door het verdwijnen van de 'sluier van onwetendheid' die bij het verzekeren is voorondersteld²⁰, blijkt dat de technische solidariteit wel erg koud is geworden. De technische solidariteit was een gevolg van het *ex ante* indelen van verzekeren in op zich homogene groepen waarbij een inkomensoverdracht plaatsvindt tussen hen die geluk en pech hebben. Deze groepen waren nooit helemaal homogeen, omdat dit technisch onmogelijk was om te berekenen (of omdat dit als maatschappelijk ongewenst werd gezien). De verzekeren verkeerden dus min of meer achter een 'sluier van onwetendheid', verzekeraars hadden immers niet de kennis om te bepalen of iemand slechts door toeval door leed was getroffen of dat de getroffene in meer of minder mate zelf schuld had. Maar met Big Data en nieuwe technieken als data-analytics verandert dit: verzekeraars zijn steeds beter in staat om groepen te differentiëren, en daarmee premies. De manier waarop verzekeren met elkaar (technisch) solidair zijn wordt steeds explicieter:

'Door een toenemend aantal sensoren en gegevens over risico ontstaat er een verschuiving van kans- naar risicosolidariteit. Ongelukken die eerst als kans werden beschouwd, worden nu

19 J. de Beus (1993), *Economische gelijkheid en het goede leven*, Amsterdam: Contact.

20 M. Terpstra (1999), 'Verdragen', in: T. de Wit en H. Manschot (red), *Solidariteit. Filosofische kritiek, ethiek en politiek*, Amsterdam: Boom: 63.

als risico beschouwd waar je actief iets aan kunt doen. Denk aan de kans op een overstroming, die door technologie omgevormd is tot het risico van een dijkdoorbraak. Ongelukken die eerst een speling van het lot waren, maar nu een risico zijn van een gevaarlijke leefstijl. Of ziekten die eerst een kans waren, en nu een risico worden dat je loopt door het hebben van een ongezonde leefstijl. Een toenemend inzicht en toenemende mogelijkheden om risico's te controleren zorgen dus óók voor een toenemende eigen verantwoordelijkheid voor deze risico's en een afnemende bereidheid om solidair te zijn'.²¹

Dit expliciet worden van solidariteit in verzekeren kan de solidariteit ondergraven. Zeker de solidariteit die een subsidiërend element bevat: door meer kennis 'zijn we minder bereid om voor het risicogedrag van andere – onbekende – personen op te draaien (bijvoorbeeld nu de risico's van roken algemeen bekend zijn, neemt de bereidheid om solidair te zijn met iemand die bewust blijft roken af)'. Hoe meer we inzicht hebben in het 'van buiten komend onheil', hoe kleiner zal dan nog de noodzaak van een verzekering zijn.

Technisch of moreel?

En dan treedt de solidariteitsparadox op: hoe meer we weten over de manier waarop we met anderen subsidiërend solidair zijn, hoe minder we hiertoe bereid zijn. Met andere woorden, de paradox kan ontstaan doordat er twee basisvormen van solidariteit zijn: technische solidariteit en morele solidariteit. De technische solidariteit was in principe onbedoeld en impliciet. En dus koud. Dat is geen probleem indien mensen zich dit niet realiseren en solidair zijn 'in onwetendheid'. Het is ook geen probleem indien mensen zich dit wel degelijk realiseren maar hun morele solidariteit – de bereidheid om vanuit een gevoel van verbondenheid elkaar te helpen – hieraan legitimiteit verleent en de technische solidariteit warm houdt. Maar er kan dus wel degelijk een probleem ontstaan als de technische solidariteit expliciet wordt, en we de kilte voelen doordat we de warmte van de morele solidariteit missen. In een warmere variant zou verzekeren meer een uiting van een gevoel van verbondenheid zijn en kiest men bewust voor een subsidiërend element: de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten, degenen met lage risico's subsidiëren degenen met hoge risico's. Maar ... dit vereist dat de solidariteit warm wordt of blijft en dat vereist onderhoud, dat gaat niet vanzelf...

4. De-solidarisatie of reddingsoperatie?

De solidariteitsparadox wordt begrijpelijk door onderscheid te maken tussen technische solidariteit en morele solidariteit. Maar is de paradox ook een probleem? Volgens sommigen niet. De paradox ontstaat volgens hen omdat ten onrechte technische solidariteit en morele solidariteit met elkaar worden verward. Verzekeren gaat over technische solidariteit. Die morele component was er volgens hen wellicht ooit vroeger, maar nu zeker niet meer. Uit consumentenonderzoek blijkt ook dat klanten deze morele solidariteit helemaal niet verwachten van verzekeraars. 'Het solidariteitsbeginsel en ontstaan van verzekeraars is veel consumenten onbekend'. Verzekeraars worden als niet-solidair gezien. Het eigenbelang zou voorop staan en er wordt weinig gekeken naar de gevolgen voor

21 T. Timmer, I. Elias, L. Kool & R. van Est (ibid.): 47-48.

anderen.²² Dit zou pleiten voor de-solidarisatie: verzekeraars moeten ophouden de rol van solidariteit te benadrukken omdat dit slechts leidt tot spraakverwarring. Je kunt echter ook een andere positie innemen en pleiten voor een reddingsoperatie en solidariteit revitaliseren voordat deze door gebrek aan onderhoud ten onder gaat.²³ Opdat technische solidariteit en morele solidariteit hand in hand samen opgaan.

4.1 De-solidarisatie

De tijd heeft niet stil gestaan. Een belangrijke ontwikkeling is individualisering: ik-waarden worden steeds belangrijker. De verbondenheid lijkt af te nemen. Mensen zijn zeker nog wel bereid om rekening te houden met jij-waarden, maar wij-waarden verschrompelen. De maatschappij wordt gezien als een samenwerking tot wederzijds voordeel. Relaties worden transactioneler. We willen best wel samenwerken, maar dan moet er sprake zijn van een win-win ruilverhouding die in stand wordt gehouden op basis van berekenend gedrag. Dan is het wellicht beter om klare wijn te schenken en als verzekeraars niet langer met 'wij organiseren solidariteit' naar buiten te treden. Ja, in een heel technische betekenis is dat zeker waar, maar voor de gemiddelde leek roept dat alleen maar verwarring op, omdat die leek bij het woord solidariteit vooral aan morele solidariteit denkt. Het gesprek over verzekeren en de debatten over alle nieuwe uitdagingen worden veel zuiverder zonder die morele geladenheid. Beter is te spreken over **risicodeling**. En over het probleem van **onverzekerbareid**. De discussie over solidariteit wordt immers niet voor niks aangewakkerd. Er zijn wel degelijke uitdagingen doordat nieuwe technologische ontwikkelingen lastige vragen oproepen. Uit Big Data blijkt wellicht dat bepaalde groepen klanten met hun huidige gedrag een zeer hoog risico lopen. Dat kan voor die groepen tot een heel hoge premie leiden die ze wellicht niet kunnen betalen. Of verzekeraars kunnen besluiten deze klanten helemaal geen aanbod te doen.²⁴ Maar benoem het probleem dan op de manier zoals het zich voordoet: er is niet zozeer een solidariteitsprobleem maar een verzekerbaarheidsprobleem.

Eigen keuze

Ook kan veel zuiverder het debat worden aangegaan over de vraag of ook risico's verzekerd moeten worden die (mede) het **gevolg zijn van eigen keuzes**. 'Voorbeelden van dergelijke keuzes zijn: ziekten ten gevolg van ongezonde leefwijzen, werkloosheid als gevolg van onvoldoende investering in de eigen inzetbaarheid, maar ook inkomensverlies als gevolg van de zorg voor kinderen'.²⁵ De overheid kan zo nodig de technische solidariteit 'corrigeren' met elementen van morele solidariteit. Zeker bij betwistbare vormen van morele solidariteit heeft de overheid hiertoe ook de legitimiteit. Overigens, verzekeraars doen zelf ook al het nodige. Een voorbeeld is het erfelijkheidsmoratorium: verzekeraars vragen niet naar de resultaten van erfelijkheidsonderzoek. Of de vangnetverzekering

²² Verbond van Verzekeraars, Consumentenonderzoek: solidariteit, mei 2017.

²³ De begrippen de-solidarisatie en reddingsoperatie zijn ontleend aan T. de Wit en H. Manschot (red) (1999), *Solidariteit. Filosofische kritiek, ethiek en politiek*, Amsterdam: Boom.

²⁴ Dit voorbeeld is ontleend aan J. Schaffers (2017), 'Solidariteit kun je beter afschaffen', *De Actuaris*, 26-27.

²⁵ K. Goudswaard (ibid.): 3.

voor zelfstandigen.²⁶ De overheid kan dus kaders stellen voor solidariteit en dit financieren uit bijvoorbeeld belastingen en premies. Oftewel, 'Buiten die grenzen is ruimte voor (commerciële) verzekeraars'.²⁷

4.2 Reddingsoperatie

Er zijn echter ook mensen die de paradox wel degelijk een probleem vinden. Omdat ze morele solidariteit een warm hart toe dragen. Of omdat ze 'eerlijkere' premie voor het individu nog niet een betere premie vinden voor de samenleving:

'De ondernemer die achttien uur per dag werkt om zijn bedrijf tot een succes te maken, de journalist die gevaarlijke reizen onderneemt om oorlogen te verslaan, de sporter die de grenzen van het menselijke lichaam opzoekt: allemaal mensen die volgens de modellen van de verzekeraar meer kans maken op burn-outs, ongelukken of blessures. Maar ook stuk voor stuk mensen die een samenleving kleur geven en in de vaart der volkeren opstuwten. Zoals veel van de grootste muzikanten ook een drankprobleem hebben en de grootste chefs zich vermoedelijk niet houden aan het gezondste dieet. Solidariteit is dan ook niet alleen een principe dat de zwakkere schouders verlicht door de lasten eerlijk te verdelen over de sterkere schouders, het is ook een principe dat ruimte creëert voor de excentriekelingen onder ons. Juist omdat het kosten, risico's en lasten evenredig verdeelt, stelt het solidariteitsprincipe sommigen van ons in staat meer risico's te nemen en avontuur aan te gaan dan de doorsneemedemens. Gechargeerd gezegd: had Columbus een app in zijn broekzak gehad die zijn verzekeringspremie zou hebben aangepast aan zijn 'risicoprofiel', dan was hij nooit uitgevaren om De Nieuwe Wereld te ontdekken. Dan was hij aan premies failliet gegaan'.²⁸

Ontsnapping?

Of omdat ze zien dat verzekeraars in een diep dal verkeren waarbij de druk op de premies tot het einde van verzekeraars kan leiden. Het revitaliseren van morele solidariteit biedt wellicht een ontsnappingsmogelijkheid. In dat geval is een reddingsoperatie nodig. Een reddingsoperatie zou bestaan uit het opwarmen van de technische solidariteit. Dit zou indirect moeten gebeuren, door een beroep te doen op morele solidariteit en duidelijk te maken hoe en wanneer dit een rol speelt bij verzekeren. Door bijvoorbeeld verzekeren neer te zetten als meer dan louter een economische transactie, als een vorm van op zichzelf gericht gedrag. Anders worden mensen alleen maar aangesproken op hun ik-waarden en niet op hun wij-waarden. Het hoofd – niet het hart, of de buik – wordt aangesproken met economische berekeningen. *What's in it for me?* Dat betekent dat verzekeraars aan de slag moeten met wij-waarden om op die manier de legitimiteit van verzekeren te onderhouden. Om de verbondenheid te revitaliseren. Door te kijken wat mensen kan binden en daarin ook te investeren. Zodat de impliciete, onbedoelde solidariteit wordt gevoed door bewust gekozen (vrijwillige!) expliciete solidariteit. Dat begint bijvoorbeeld ermee bij consumenten helder maken dat ze

²⁶ <https://www.verzekeraars.nl/overhetverbond/zelfregulering/Paginas/Regeling-Arbeidsongeschiktheidsverzekering-voor-niet-regulier-verzekerbare-zelfstandig-ondernemers.aspx>

²⁷ H. Gerritsen (2017), 'Vereende solidariteit', column in Jaarverslag 2016 De Vereende.

²⁸ <https://decorrespondent.nl/1453/hoe-onze-risicomijdende-cultuur-de-solidariteit-ondernijnt/37240390-6d43a6ee>

solidair zijn met elkaar: 'Het besef is er niet dat we dit samen betalen ("Verzekeraars zitten ons eigenlijk de hele dag te crowdfunden, alleen weten we dat niet, begrijpen we dat niet, zien we dat niet"), het gevoel overheerst nu dat het 'slechts' die grote, anonieme, duurbetaalde verzekeraar is en dat frauderen dus niet de medeverzekerden dupeert maar slecht die verzekeraar wordt opgelicht'.²⁹ Ook kan worden onderzocht hoe groepen verzekerden daadwerkelijk wij-waarden kunnen ontwikkelen, door elkaar te leren kennen, door samen dingen te doen. Door van een verzameling 'ikken' weer een 'wij' te maken.

Tijdens een workshop waarbij de voorloper van deze notitie werd besproken, formuleerden de deelnemers drie modellen:

1. Verplicht solidair

De overheid legt een model op waarin iedereen verplicht solidair is. Dit om te voorkomen dat straks de happy few het goed regelt voor zichzelf en zijn gelijkgestemden/gelijkgeprofileerden en er een restgroep overblijft die geen kant op kan.

2. De verzekeraar faciliteert

Er ontstaan nieuwe homogene groepen, de rol van verzekeraars is vooral een faciliterende. Verzekeraar bundelt en ondersteunt deze groepen die bottom-up ontstaan en stelt randvoorwaarden vast. Groepen kunnen ook ontstaan op basis van kennis/data bij verzekeraars. Er wordt een vangnet gerealiseerd voor personen/groepen die erbuiten vallen, eventueel samen met de overheid.

3. Relatie met klant centraal

Verzekeraars werken aan een goede (vertrouwens)relatie met hun verzekerden/klanten. Dat betekent ook: beter uitleggen hoe verzekeren werkt, zodat zij het belang zien, solidair gedrag vertonen en niet redeneren vanuit de vraag: hoe kom ik hier zélf beter uit?

Edgar Karssing

Ton de Bruin

²⁹ Uit verslag *Workshop Solidariteit*, 30 augustus 2016, Actuariel Genootschap en Verbond van Verzekeraars.